անելով, որովհետև ապրուստի ուրիշ աղբիւր չունեն... Իսկ Թիֆլիսի պէս մեծ քաղաքում աւելի հեշտ է գտնել մանաւոր դասերը, քան թէ Քութայիսի պէս փոքրիկ քաղաքում։

Մենք անձամբ ճանաչում էինք ուսանողներին թէ Ռուսաստանում և թէ արտասահմանում, որոնք ապրում էին դասատուութեամբ տների մէջ, գրագրութեամբ մագազինների մէջ, թղթեր արտագրելով և այլն... Այդ բոլորը աւելի հեշտ է մեծ քաղաքում, քան թէ փոքր քաղաքում։

Ուրիշ կէտ էլ կայ, որի վրա անհրաժեշտ է ուշադրութիւն դարձնել։ Ուսանող երիտասարդութեանը չէ կարելի զրկել իր օրվայ պարապմունքները վերջացնելուց յետոյ, անցնել ժամանակ ընկերութեան, ընտանիքների մէջ, կամ զուարճանալ, ուրախ, բայց ազնիւ կերպով անցնել երեկոն։ Մեծ քաղաքում միշտ հնար կայ ընտիր ընտանիքներում, թատրոնում, ուսումնական կամ մի այլ մտաւորապէս զարգացնող մի ընկերութեան մէջ անցնել ժամանակը, այն ինչ փոքրիկ քաղաքում, որ զուրկ է ընկերական, հասարակական կեանքից, օրվայ ծանր պարապմունքներից հանգստանալու կարօտ ուսանող երիտասարդութեանը մնում է միայն մի բան, —այն է քէֆի, արբեցողութեան, անկարգ կեանքի դիմել։

Յաւաջ մենք լսում էինք այնպիսի դատողութիւններ, որ Թիֆլիսը, գաւառական քաղաք լինելով, դեռ ևս անպատրաստ է համալսարանական քաղաք լինելու, իսկ այժմ, երբ խնդիր է յարուցված Յնդրկովկասում մի համալսարան հիմնելու, մարդիկ են գտնվում, որոնք առաջարկում են համալսարան հիմնել ոչ թէ Յնդրկովկասի միակ մեծ, իր յարմարութիւններով մայրաքաղաքին քիչ թէ շատ նման քաղաքում, այլ մի աննշան գաւառական, կեանքի և ուսման համար ամեն յարմարութիւններից զուրկ քաղաքում։

Զարմանալի է ինչպէս մենք ամեն բանի մէջ անյաջողդարար ենք վարվում։

Նախ մենք Քութայիսը անարժան ենք համարել վայելել մինչև անգամ երկաթուղու գծի յարմարութիւնը, խլել ենք նրանից այդ իրաւունքը, այդպիսով մեացրել ենք այդ քաղաքի մէջ առևտրական, հասարակական, ընկերական, մտաւոր կեանքի վերջին նշոյլը,—իսկ այժմ յանկարծ նոյն Քութայիսին ուզում ենք շնորհել մի համալսարան։

Սրիթէ «Голосъ» լրագրի պատուելի աշխատակցի կարծիքով համալսարանը կարող է աջողվել միմիայն հասարակական, ընկերական, առևտրական, ուսումնական կեանքից զուրկ մի տեղում։

Գ. Ա.

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

—

Մեզ խնդրում են յայտնել հետևեալը. «Աւագինեաց կիրակի, ամսիս 27-ին, Վարդավառի տօնին, Կօջօրի հայոց Ս. Կարապետ եկեղեցու տօնախմբութիւնն է, որ կը կատարվի մեծ հանդիսով.»

—

Դ.ուշեթ գաւառից մեզ գրում են, որ ԱՆՍՏԱՆ-ԲԵԳԼՈՒ գիւղի բնակիչ Մօլլախալիլը, որ նշանաւոր աւազակապետ է ամբողջ գաւառում, ունի իր համար փոքրիկ խումբ, որի աւազակութիւնները ամենքին անհանգստացնում են. Այդ աւազակները գողանում են գիւղացիներից մի գամէշ, եզ, կամ ձի և յետոյ իրանք յայտնվում են տիրոջը պահանջելով 10 կամ 20 բուբլ, իբրև թէ իրանք գտել են այդ կենդանիները և խլել են գողերից. Բայց այս օրերս այդ աւազակները սկսեցին աւելի էլ սարսափելի բաներ գործել. Նրանք հանում են գերեզմաններից ննջեցեալների մարմինները և կախում են նրանց ծառերի վրա. Գեղութիւնը արդէն ընկճված է.

—

ՂՈՒԲԱՅԻՑ մեզ գրում են որ այդտեղ անտանելի շոգեր են սկսվել, այնպէս որ մարդը չէ կարողանում հանգիստ անցնել իր ցերեկվայ ժամերը. Ցորենի գինը և այլ արմտեաց գները ընկել են, քանի որ հունձը սկսվել է. Այժմ ցորենի գինը 80 կօպէկ է պուտը և շուտով, երևի, ընկնելու է դարձեալ մինչև 40 և 30 կօպէկ.

—

Մեր թղթակիցը ՂՈՒԲԱՅԻՑ գրում է մեզ որ այժմ միտք կայ այդ քաղաքում ստորագրութիւն հաւաքել յօգուտ Կ. Պօլսի «Արարատեան» կամ միացած ընկերութեան. Նուիրատուութեան արդիւնքը կուղարկվի «Մշակի» խմբագրութեանը.

—

Շնորհակալութեամբ ստացանք Ձ. Գրիգորեանցի «Կովկասեան գրավաճառանոցից» հրատարակած «Ընդհանուր աշխարհագրութեան» դասագրքի երկրորդ մասը, հեղինակութիւն Ն. Սիմէօնեանցի. Տպված է Թիֆլիսում, Յովհաննէս Մարտիրոսեանի տպարանում, ներկայ 1880 թւին.

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԱՖՂԱՆԻՍՏԱՆ

—

Լօնդօնի լրագիրների մէջ տպված է Հնդկաստանի փոխարքայի հետևեալ հեռագիրը։

Կաբուլից հաղորդում են, որ Աբդուրախման շուտով կը հասնի Չարիկարու։ Կաբուլից ուղարկած պատգամաւորութիւնը հանդիպեց նրան յուլիսի 14-ին։ Պատգամաւորները յոյս ունին, որ գործը շուտով կը վերջանայ և որ Կօհիստանի մէջ ապստամբ աֆղանների գօրքեր չը կան։ Կաբուլի շրջականերում բոլորը հանգիստ է։ Հաստատ տեղեկութիւններ են ստացված, որ Էյուբխանի գլխաւոր ուժերը Գիրիշկից հեռու չեն։

սումնական ժողովին. իսկ տեսուչները թեմական վերատեսուչներին.

Այսպիսով, ըստ մեր դատման, մեր ուսումնարանների երկրորդ գլխաւոր հիմքն էլ, այն է ուսումնական մասը, հիմնովին կերպով կազմակերպված կը լինի. Որեմն տնտեսա-ուսումնական ժողովը ուսումնարանաց երկու էական կէտերը, այն է տնտեսականը և ուսումնականը, վերագրեալ համաձայն կազմակերպելուց վերջը, մեր ուսումնարանների, ուսուցչաց և ուսանողաց տարտամ ու աննախանձելի դրութիւնները քանի մի ժամանակից յետոյ, համարձակ կարող ենք ասել, կը վերանորոգվեն. Իսկ ուրիշ կերպ փրկել մեր ուսումնարանները, թողնելով մէկ կողմ տընտեսա ուսումնական ընդհանուր ժողովը, մեր կարծիքով, երբէք չենք կարող. Եւ որովհետև կենտրոնական տնտեսա-ուսումնական ժողովի անդամները պէտք է լինեն մեր ազգի ամենահմուտ և փորձառու տնտեսա-մանկավարժները, ուրեմն այս տեսակ անձերից կազմված կենտրոնական ժողովը միայն կարող պիտի լինի վերանորոգել մեր ուսումնարանների երկու էական հիմունքը. Եւ մինչև որ չը լինի յիշեալ վերանորոգութիւնը, մեզանում երբէք չեն կարող հետևողաբար ծաղկել ոչ երկրագործութիւնը ընդհանրապէս, ոչ արհեստները, ոչ վաճառականութիւնը և ոչ էլ հոգևորականաց դասակարգը. Կրկնում ենք, որ առանց տնտեսա-ուսումնական ժողովի, մենք ոչ երբէք կարող ենք փրկել մեր ուսումնարանները, ուրեմն և փրկել մեր ազգը, փրկել մեր ազգի պատմական ուղղութիւնը.

Ընդհանուր ազգաց պատմութիւնը ունի իր մէջ շատ օրինակներ, որոնցից երևում է պարզ կերպով, թէ ինչպէս շատ ազգեր իրանց նշանակութիւնը, անունները և մինչև անգամ գոյութիւնները կորցրել են, երբ նոքա հետզհետէ թուլացած են երկրագործութեան, արհեստագիտութեան և վաճառականութեան մէջ. Ուրեմն ամեն մի ազգ իր գոյութիւնը կարող է այն ժամանակ ապահով համարել, երբ նա գլխէր ցերեկ անդադար մարդկային կենաց ընդհանուր ասպարէզի մէջ մտաւորապէս զարգանալով, ճիգ է թափում յառաջադիմելով երկրագործութեան, արհեստագիտութեան և վաճառականութեան ընդարձակ ասպարէզների մէջ.

Այս ամենից վերջը հրաւիրում ենք մեր ընդհանուր ազգի Հայրապետին և մեր ազգի ընդհանուր չահերի վրա լուրջ կերպով մտածող անձանց ուշադրութիւնը ազգային մահու և կենաց խնդրի՝ ուսումնարանական ընդհանուր վերանորոգութեան հարցի վրա, որի կատարումը գլխաւորապէս կախում ունի Նորին Վեհափառութենից և փորձառու ու հմուտ տնտեսագէտներից և մանկավարժներից.

Որովհետև, մեր կարծիքով, տնտեսա-ուսումնական ժողովի ձևը միայն կարող է լինել ուսումնարանական ընդհանուր վերանորոգութիւնը, ուստի աւելորդ չի լինի նոյն տնտեսա-ուսումնական ժողովի կազմակերպութեան մի տեսակ կանոնադրութիւնը այստեղ և մեծ առաջարկել ընթերցողաց, որ հետևեալն է.

1.

Ռուսաստանի մեր եօթը թեմական վիճակաւոր առաջնորդներից իւրաքանչիւրը, իր թեմի կողմանէ, ընտրում է երեք փորձառու և հմուտ մանկավարժներ. Սոքա, քսան մէկ հոգի, եօթը թեմի կողմանէ հաւաքվում են Թիֆլիս, ուր միասին գումարվելով կազմում են ընտրողական ժողով նախագահութեամբ Վրաստանի և Իմերէթի վիճակաւոր Առաջնորդի, և ընտրում են իրանց միջից կամ արտաքոյ ընտրողական ժողովի ուսումնականապէս արժանաւոր հայերից, բազմութեամբ ձայների, եօթը իսկական անդամներ տնտեսա—ուսումնական ժողովի համար հինգ տարի ժամանակաւ հանդերձ մի մի կանդիդատով. Այնուհետև ընտրողական ժողովը արձանագրութիւն կազմելով, առաջարկում է իր ընտրած եօթը անդամները ի հաստատութիւն Վեհափառ Կաթողիկոսի.

2.

Այս եօթը ընտրված և հաստատված անդամները ի միասին կազմում են տնտեսա—ուսումնական ժողովը նախագահութեամբ Վրաստանի և Իմերէթի վիճակաւոր առաջնորդի, և այդ ժողովում բոլոր թեմական վերատեսուչներն և հայ թերթերի խմբագիրներն ունենն միայն խորհրդական ձայն.

3.

Տնտեսա—ուսումնական ժողովը անում է իր անընդմիջական իրաւասութեան ներքոյ ներկայացած և ապագայում բացուելիք բոլոր ազգային, հոգևոր երկսեռ ուսումնարանների չափական և անջատ կայքերի մատակարարելը և ուսումնական մասի ընդհանուր կանոնաւորելը.

4.

Տնտեսա—ուսումնական ժողովի գործունէութեան մշտական տեղը պէտք է լինի Թիֆլիս քաղաքը.

5.

Տնտեսա—ուսումնական ժողովը իր անդամների միջից ընտրում է բազմութեամբ ձայների մի գանձապահ և մի քարտուղար. Սոցա պարտաւոր է յիշեալ պաշտօնները վարելը գոնէ մի տարի ժամանակաւ.

6.

Տնտեսա—ուսումնական ժողովը կը գումարվի, բացի եկեղեցական և պետական տօն օրերից, ամեն այն օր. իսկ երկու տարին անգամ տնտեսա—ուսումնական ժողովը պարտական է գումարել մի ընդհանուր ժողով, ուր պէտք է մասնակցեն, բացի թեմական վերատեսուչներից ու հայ թերթերի խմբագիրներից նաև բոլոր մեր ուսումնարանների տեսուչները. Ընդհանուր ժողովի նստերի ժամանակ բոլոր վերոգրեալ մասնակից եղող անձինքներն ունենն վճռողական ձայն. Նախագահը, ինչպէս տնտեսա-ուսումնական ժողովի նստերի ժամանակ, նոյնպէս և ընդհանուր ժողովի նստերի ժամանակ մնում է նոյնը, եթէ բացակայ չէ. ի հակառակ դէպս բազմութեամբ ձայների ընտրվում է ժամանակաւոր փոխ-նախագահ.

7.

Տնտեսա-ուսումնական ժողովը պարտական է իւրաքանչիւր տարի տալ մանրամասն հաշիւ Վեհափառ Կաթողիկոսին առանձին կերպով և ազգին, հայ լրագիրների միջոցաւ, առանձին կերպով.

8.

Տնտեսա-ուսումնական ժողովը պարտական է ընտրել բազմութեամբ ձայների իր անդամներից երեքին, որոնք երկու տարվայ ընթացքում պէտք է այցելեն բոլոր մեր ուսումնարանները և յետոյ մանրամասն հաշիւ տան հանդերձ իրանց նկատողութիւններով տնտեսա-ուսումնական ժողովին, որը իր կողմից պարտական է հայ լրագրաց միջոցաւ յայտնել ազգին ի գիտութիւն.

9.

Տնտեսա ուսումնական ժողովը պարտական է կազմել ուսումնարանների համար պրօգրամմաներ, զննել խիստ կերպով նոցա մէջ ընդունված դասագրքերը և սրանցից աւելի լաւերը ընտրելուց վերջը, սկսել նորերի կազմելը. Առանց տնտեսա-ուսումնական ժողովի վաւերացման, ոչ մի դասագիրք չը պէտք է ընդունվի որ և իցէ ուսումնարանի մէջ.

10.

Տնտեսա-ուսումնական ժողովը հաստատում է և արձակում թեմական վերատեսուչներին, հոգաբարձուներին, տեսուչներին և ուսուցիչներին.

11.

Տնտեսա-ուսումնական ժողովը պէտք է ունենայ իր կնիքը այս՝ մակագրով «Կնիք հայոց տնտեսա-ուսումնական ժողովի».

12.

Տնտեսա-ուսումնական ժողովի անդամների պաշտօնավարութեան հինգ տարին լրանալուց վեց ամիս առաջ, նոյն եօթը թեմի վիճակաւոր առաջնորդները ընտրում են երեք երեք անձինք, որոնք, գումարվելով Թիֆլիսում, կազմում են ընտրողական ժողով և ընտրում են եօթը նոր անդամներ, որոնց առաջարկում են ի հաստատութիւն Վեհափառ Կաթողիկոսի. Հին անդամները վերընտրելի են.

—

Մենք հաւատացած ենք, որ ազգային ուսումնարանական խոշոր հարցով մեզանում շատերը զբաղված և հետաքրքրված են. ուստի մեզ շատ ցանկալի կը լինէր նոցա կարծիքներն էլ յօգուտ նոյն հարցի լսել կամ կարդալ, ինչպէս որ «Մշակի» այս տարվայ №№ 5, 6, 7, 8 և 10 պատահեցաւ կարդալ «Պրօգրամմայի խնդիր» վերնագրով մեծ. պ. Գրիգոր Նիկողոսեանի յօդուածը, որը գլխաւորապէս մեզ դրդեց փաղուցվայ մեր մտադրութիւնը շտապեցնել, յայտնելով մեր բոլոր գիտելիքը հայոց ուսումնարանների կազմակերպութեան մասին. Վասն որոյ պարտք ենք համարում մեր խորին համակրութիւնը և շնորհակալութիւնը հրապարակապէս յայտնել մեծ. պ. Գր. Նիկողոսեանի, մանաւանդ «Մշակի» յարգելի խմբագրին, որը այդ հարցը յարուցից առաջինը, խօսելով նրա վրա դեռ 1879 թուականի համարներում.

Տեր

Շիր-Ալիի զօրքերը նոյնպէս Գիրիշկի մօտ էին: Փորձեր եղան այդ զօրքերին ապստամբեցնելու համար, բայց նրանք անաջող հետևանքներ ունեցան:

«Թէյմսի» ընկերութեան հաղորդում են, որ երբ Շիր-Ալի հրամայեց իր զօրքերին Գիրշկ ուղևորվել, նրանց մեծ մասը փախաւ: Անգլիացիները հալածեցին փախստականներին: Էյուբ-խանի զօրքերը սպառնում են անգլիացիներին: Շիր-Ալիի ապստամբ զօրքերը մեծ կորուստներ ունեցան: Նրանց մեծ մասը ջարդվեց, միւս մասը միացել է Էյուբ-խանի զօրքերի հետ:

ԱՒՍՏՐՕ-ՈՒՆԳԱՐԻԱ

—

Լրագիրների մէջ կարդում ենք հետևեալ տեղեկութիւնները:

Աւստրիայի սլաւօնական քաղաքականութիւնը միշտ իր վրա ուշադրութիւն էր դարձնում: Աւստրիական մինիստրութեան վերջին փոփոխութիւնները դարձեալ նրան յիշեցրին:

Ինչպէս յայտնի է, Տաաֆէի մինիստրութեան մի մասը միայն վերանորոգվեցաւ: Այժմեան աւստրիական մինիստրութեան անդամներից երեքը սլաւեաններ են, երկուսը լեհացի և մի չեխ: Դօկտոր Պրաժակ չեխ մինիստրը դեռ ևս ուժեղ և ազդող դրութիւն չունի մինիստրութեան մէջ, դրա փոխարէն լեհացի մինիստրները չափազանց ազդում են աւստրիական կառավարութեան ուղղութեան վրա: Այնպէս որ Տաաֆէի մինիստրութեան սլաւօնական քաղաքականութիւնը աւելի եռանդոտ կը լինի:

Մի քանի տարի սրանից առաջ ոչ ոք չէր էլ մտածում Աւստրիայի սլաւօնական քաղաքականութեան մասին: Կենտրօնական կառավարութիւնը ամէն տեսակ միջոցներ գործ էր դնում Չեխիան, Գալիցիան և սլաւօնական այլ նահանգները գերմանացնելու համար: Սլաւօնական գործը չափազանց նշանաւոր հարց էր Աւստրիայի համար և, այն ժամանակվայ քաղաքագէտների կարծիքով, կարող էր վտանգել Աւստրիայի բարեկամական յարաբերութիւնները Գերմանիայի հետ: Մանաւանդ վախեցնում էր Աւստրիային Գալիցիայի հարցը: Գալիցիայի ինքնավարութիւնը, լեհական ժողովրդական իրաւունքների և լեզուի վերականգնելը քաղաքական անզգուշութիւն և երեք պետութիւնների դաշնագրութեան հակառակ էր համարվում:

Այժմ գործը կերպարանափոխվել է: Չը նայելով Գերմանիայի և Աւստրիայի մօտ բարեկամութեանը, սլաւօնական տարրի ազդեցութիւնը Աւստրիայի ներքին և արտաքին գործերի վրա օրից օր սաստկանում է:

Գալիցիային ինքնավարութիւն է տուած, լեհական լեզուն մտցրած է ոչ թէ միայն դատարանների և ուսումնարանների մէջ, այլ մինչև անգամ այդ երկրի պետական լեզու է ճանաչված: Գալիցիայից հեռացրած են գերմանացի աստիճանաւորները, Փոխարքան և սէյմի նախագահը լեհացիներն են: Կենտրօնական կառավարութեան մէջ երկու մինիստրները լեհացիներ են և 70 լեհացի պատգամաւորներ իրանց երկրի գործը պաշտպանում են Վիէննայի ռէյխսրատի մէջ: Չեխիան թէպէտ դեռ ևս այդ բոլորը չէ ստացել, բայց նա էլ մեծ առաջադիմութիւն է արել ինքնավարական ազատութեան ասպարիզի մէջ: Աւստրիական կայսրը չափազանց համակրում է չեխերի այդ ուղղութեան գործունէութեանը, որի ապացոյց կարող է լինել կայսրի Պրագա գնալը, որ հակակենտրօնականութեան մի մեծ ցոյցի նշանակութիւն ստացաւ:

Այդպիսի քաղաքականութիւնը մեծ ազդեցութիւն է գործում չեխերի և աւստրիացիների ընդհանուր յարաբերութիւնների վրա: Տասներեք տարի սրանից առաջ, երբ Մոսկվայում սլաւօնական ժողով կար, չեխերը համակրում էին ռուս սլաւօնասէրներին և բացարձակ յայտնում էին իրանց ատելութիւնը դէպի Աւստրիան: Արևելեան պատերազմից յետոյ գործը փոխվեցաւ և չեխերի ունեցած համակրութիւնը դէպի Ռուսաստանը սկսեց նկատելի կերպով փոքրանալ: Չեխերը մտան աւստրիական ռէյխսրատը և նրանց առաջնորդը հրապարակապէս ներողութիւն խնդրեց, որ մի ժամանակ գնացել էր Ռուսաստան այդ երկրի «հին մայրաքաղաքին երկրպագելու համար:» Դժուար էր ենթադրել, որ չեխերը ճշմարիտ ցանկանային մտնել Ռուսաստանին: Նրանց գործնական առաջնորդները լաւ հասկանում էին, որ Չեխիայի աշխարհագրական դիրքը արգելում էր նրան Ռուսաստանից օգուտ քաղել և իրանց ռուսասէր էին ցոյց տալիս Աւստրիային վախեցնելու նպատակով: Այն ժամանակից, երբ աւստրիական կայսրը ձեռք մեկնեց չեխերին, նրանք թողին Ռուսաստանի բարեկամութիւնը և սկսեցին մտնել Գալիցիացի լեհացիներին, որպէս զի այս վերջինների օգնութեամբ կարողանան իրագործել իրանց քաղաքական նպատակները:

Աւստրիայի ներքին այդ քաղաքականութեան հետ զուգընթաց գնում է և արտաքինը: Կոմս Անդրաշի Բերլինի կօնգրէսի ժամանակ, իշխան Բիսմարկի ձեռքից ընդունելով Բօսնիա և Հերցեգովինա, ի հարկէ գիտէր, որ պետութեան այդ ճանապարհով ընդարձակելը պէտք է մեծացնէր սլավեան տարրի ազդեցութիւնը և երկրի քաղաքականութեանը սլաւօնական ուղղութիւն տար: Նօվօ-Բազարի սանջակի գրաւելը և Բալկանեան թերակղզու սլավեան պետութիւններին Աւստրիայի տնտեսական հարցերին մասնակից անելու ցանկութիւնը այդ քայլի հետևանքներն էին:

Այս բոլորը ապացուցանում է որ Աւստրիան սլաւօնական դրօշակի բարձրացնելը իր փրկութիւնն է համարում: Թէ որքան իրաւացի է այս կարծիքը, կը ցոյց տայ մօտ ապագան:

ՆԱՄԱԿ ԳԵՐՄԱՆԻԱՅԻՑ

—

Բերլին, 25/7

Կ. Պօլսի մի բարեկամի շնորհով հասաւ ինձ այս օրերս Փարիզի մէջ ֆրանսիական լեզուով տպագրած մի փոքրիկ տետրակ՝ «Les Arméniens en Turquie» վերնագրով (տպարան և հրատարակութիւն E. Dentu).

Հայոց հարցը, որ այժմ օրվայ հարց է դարձել օրից օր աւելի ուշադրութիւն է դարձնում իր վրա և ուրեմն զարմանալի չէ որ այսպիսի գրքոյկ լոյս տեսաւ, մանաւանդ Փարիզի մէջ, ուր աւելի համակրութիւն, եթէ ոչ ծանօթութիւն կայ հեռաւոր երկիրների և ազգերի համար: Ցրված տետրակի անանուն հեղինակը, որ անտարակոյս ինքն հայ է, ընդհանուր գծերով ծանօթացնում է ընթերցողին Հայաստանի անցեալի վիճակների հետ, բայց ոչ այն չոր, պատմական կերպով, որ անփոփոխ սովորական է մեզ, երբ մենք մի եւրոպացուն ուզում ենք ծանօթացնել մեր երկրի և ազգի հետ: Մենք այնքան հեռուից ենք սկսում, որ մինչև որ հասնենք անհատական և ազգային կեանքի զարգանալու ժամանակին, մեր լսողը կամ ընթերցողը արդէն հետաքրքրութիւնը կորցրել է և մեզ էլ չէ լսում: Ո՞ր հայը, ուզելով հասկացնել իր դրութիւնը, իր ազգի ձգտումները և իրաւունքներ նըմանապէս բարեկարգ կեանք վայելելու մարդկութեան այլ ազգերի չափ, ո՞ր հայը չի սկսի Հայկի առասպելական ժամանակներից իր պատմութիւնը.... Այլ ազգերի առասպելական անցեալը այն յատկութիւն ունի, որ բանաստեղծական հիմքի վրա է կանգնած. վեր առէք յոնաց կամ ընդհանուր գերմանական դիցաբանութիւնը՝ որքան բանաստեղծական համակրական կողմեր կը գտնէք նրանց մէջ... Գերմանացին բացի սորանից իր դիցաբանութիւնը, իր նախնիների հաւատը պատմելով չի ցոյց տայ որ նա այս աւանդութիւնները պատմութեան հետ է խառնում՝ նա լաւ հասկանում է, որ դրանք առաջին փորձեր են, որոնց մէջ ազգային բանաստեղծական ոգին իր արտայայտութիւն է գտել: Այդ աւանդութիւնները որ դարերի ընթացքում շատ փոփոխութիւններ են կրել, նրան սլնու ամենայնիւ թանգագին են իբրև առաջին յիշատակարաններ ազգային մտաւոր և բանաստեղծական կեանքի...

Իսկ մենք երբ պատմում ենք Հայաստանի անցեալը, ոչ միայն սկսում ենք Հայկից, այլ և տալիս ենք նրան այն նշանակութիւնը, որ նա չունի, մի առասպելական անձին ուզում ենք անպատճառ պատմական նշանակութիւն տալ: Մենք պարծենում ենք մեր Հայկով երբ օտարների հետ ենք խօսում, և չենք էլ նկատում որ նրանք ծըպտում են մեզ վրա և մեր միամտութեան մասին: Բանաստեղծական ոգու բացակայութիւնը և մեր կեանքի և պատմութեան նշանաւոր իրողութիւններով աղքատ լինելը՝ մեկնում է մեր քննադատութենից զուրկ ուղղութիւնը...

Այն անհամ տեղեկութիւնները, որ մենք տեսնում ենք միշտ ամեն ընդհանուր յօդուածի, ամեն գրքոյկի մէջ, որոնց նպատակն է եւրոպական հասարակութիւնը մեր ազգի հետ ծանօթացնելու, գուցէ գլխաւոր պատճառների մէկն են որ մեր մասին այնքան սակաւ գիտեն Եւրոպայում: Ամեն հայը իր ամեն մի այդ տեսակ գրվածքի մէջ ուզում է ոչ միայն ամփոփել ամբողջ պատմութիւնը, նշանաւորը և աննշանը, ստոյգը և կասկածաւորը, անխտիր, առանց քննադատութեան նոյն ձևով ներկայացնելով, բայց նա այս դէպքից օգուտ է քաղում որ ցոյց տայ ընթերցողին ամեն բան ինչ որ գիտէ և մինչև անգամ այն հարցերի մասին էլ կը խօսի, որոնց մասին բնաւ անտեղեակ է... Տգիտութեանը յատկանիշ է իրան չը ճանաչել, չը նկատել. որքան աւելի տգէտ է մինը, այնքան աւելի անհասանելի, անըմբռնելի է նրա համար որ նա շատ քիչ բան գիտէ...

Որքան լայնատարած է դառնում հօրիզօնը, այնքան աւելի զգալի է մարդուն, թէ որքան անծանօթ, չը տեսած բաներ կան հօրիզօնից դէնը, այն կողմը....

Այսպիսի ընդհանուր կանոնից բացառութիւն է անում այն տետրակը, որի վրա պիտի լինէր խօսքըս: Հեղինակը առանց որ և է կէտի վրա երկար մնալու, արագ և շնորհալի գծերով խօսում է անցեալի վրա: Անցեալը նորա համար հիմք է ներկայի. անցեալի մէջ որոնում է նա ապացոյցներ որ ցոյց տայ թէ հայը իրաւունք ունի ներկայումս և ապագայի մէջ աւելի բաղդաւոր, աւելի մարդավայել կեանքի, քան թէ ունի նա. անցեալի մէջ նա տեսնում է արմատները, որոնք պիտի սընուցեն ներկայի կեանքին և նպաստեն ազգային, ինքնուրոյն զարգացմանը թէ նիւթական և տնտեսական, թէ բարոյական և մտաւորական կեանքի: Կարճ գծագրելուց յետոյ Հայաստանի վիճակները և դժբաղդութիւնները և անկումն իբրև մի քաղաքական մարմնի, հեղինակը պատմում է այժմեան դրութիւնը, համեմատում է Ռուսաստանի մէջ բնակվող հայերի ապահով վիճակը և մընացած ռուս հպատակների հետ հաւասար իրաւունքները այն սոսկալի անտէր դրութեան հետ, այն հալածանքների և ճնշումների հետ, որ կրում է Թիւրքիայի հայը: Աչքի ընկնող գոյներով ցոյց է տալիս հեղինակը այն զրկանքները, այն անապահով պայմաններից բղխող յուսահատութիւնը, որ տիրապետում է հայոց ազգաբնակութեան մէջ Թիւրքիայում, վարչական կամայականութիւնը և կառավարութեան թուլութիւնը և անկարողութիւնը պաշտպանել աշխատող գիւղական ազգաբնակութիւնը թափառական քիւրդերի անխնայ հարստահարութիւններից:

Այս բոլորը մեզ քաջ յայտնի բաներ են, գուցէ և Եւրոպայի ընթերցող հասարակութեանը. բայց փոյթ չէ. դժբաղդութիւնների նկարագիրը կրկնելով, գուցէ կարելի է մոռացութեան մէջ ընկած հարցը դարձեալ բարձրացնել, նոր զարկ տալ նրան, կարելի է երբեմն և մի դարման իբրև հետևանք ձեռք բերել:

Հեղինակը յիշում է այժմեան անգլիական հիւպատոսների զեկուցումները, որ նրանք ուղղել էին իրանց կառավարութեանը և վերջը արտատպում է այն յիշատակագիրը, որ Թիւրքիայի հայերի ներկայացուցիչները ներկայացրել էին Բերլինի աւագաժողովին 1878 թւին:

Հայերի ցանկութիւնները և համեստ ձգտումները՝ աւելի կանոնաւորված պայմաններ մտցնելու համար իրանց հայրենիքի մէջ—դա է նիւթը տետրակի IV գլխի: Վերջը իբրև մի յաւելուած արտատպված է Լիբանանի ինքնավարութեան օրէնքը (réglement organique), որով հեղինակը ակնարկում է, որ նոյն հիման վրա կարող էին մտցնել վերանորոգութիւնները և Հայաստանի մէջ: Նոյն կանոնագրութիւնը Հայաստանի մէջ մտցրած լինելով, կապահովացնէր նորա հանդարտ զարգացումն—հայերի միակ փափագը:

Հայոց հարցը եթէ մինչև այժմ եւրոպական պետութիւնների կողմից առաջ չէ մղվում, գրեթէ նոյն անմխիթար դրութեան մէջ մնալով, բայց նա չէ մոռացվում գոնեա: Լրագիրները լի են Հայաստանի մասին դատողութիւններով և գրեթէ առանց բացառութեան եւրոպական մամուլը համակրութեամբ է վերաբերվում դէպի այդ հարցի լուծումն յօգուտ հայերի, չժխտելով հայերի իրաւացի պահանջները:

Անգլիական պարլամենտի մէջ էլ քանիցս անգամ հայոց հարցը վիճաբանութիւնների առարկայ էր դարձել և երէկվայ հեռագիրը մեզ տեղեկացնում է, որ պարլամենտի անդամ պ. Բրիս (Bryce) նորից ուշադրութիւն է դարձրել կառավարութեանը և պահանջեց որ պարլամենտին ներկայացվի 61-դ յօդուածին վերաբերեալ պաշտօնական գրագրութիւնը: Արտաքին գործերի պետական քարտուղարը պ. Դիլկ (Dilke) խոստանում է կատարել այդ պահանջը, աւելացնելով որ Հայաստանի դրութիւնը յիրաւի առաւել վատթար է քան թէ Թիւրքիայի որ և է այլ գաւառի և որ գրեթէ անհնարին է այդ դրութիւնը աւելի տխուր երևակայել, քան թէ նա է: Անգլիայի կառավարութիւնը, աւելացնում է պ. Դիլկը, յաջողվել է այս հարցի մէջն էլ Եւրոպայի պետութիւնների համաձայնութիւնը իրականացնելու և նա ցաւում է միայն որ Թիւրքիայի կառավարութիւնը պատասխանելով պետութիւնների նոյնանման պահանջներին, հերքից անգլիական հիւպատոսների զեկուցումների ճշգութիւնը: Անգլիան չէ կարող գոհ լինել Թիւրքիայի խոստումներով և ստիպված կը լինի վճռական կերպով իր պահանջները յայտնելու: Գլադստոն պատասխանելով պարլամենտի մի անդամին, յայտնեց որ ճիշդ չէ եթէ կարծում են ոմանք որ Թիւրքիան խոստացած վերանորոգութիւնները միայն այն պատճառով չէ իրագործում, որ Անգլիայի կողմից օգնութիւն չէ ստանում՝ այն ժամանակ, ասում է մինիստրը, երբ Անգլիան իր պաշտպանութիւնը և օգնութիւնը առաջարկել էր Թիւրքիային, նոյնպէս անպտուղ մնացին թէ նորա բոլոր ջանքերը և թէ Անգլիայի ու Թիւրքիայի մէջ կապված դաշինքը: Միայն Եւրոպայի միաձայն պահանջները կարող են ցանկացած հետևանքի հասցնել:

Լրագիրները անդադար զբաղվում են և այն նորութիւնով, որ Գերմանիայից մի քանի պաշտօնեաներ Կ. Պօլիս կանչվեցան Թիւրքիայի ֆինանսները և զօրքը բարեկարգելու համար: Օտար մամուլը մասամբ այդ անցքի մէջ տեսնում է Գերմանիայի ձգտումն խառնվել Թիւրքիայի վիճակի մէջ: Բայց հանգստացնող տպաւորութիւն գործեց Գերմանիայի կառավարութեան յայտնութիւնը, որ գերմանական քաղաքականութիւնը բնաւ դիտաւորութիւն չունի առանձնանալ ընդհանուր եւրոպական քաղաքականութիւնից արևելեան հարցերի մէջ, այլ պիտի շարունակի հաստատուն կերպով՝ պահանջել Բերլինի աւագաժողովի և կօնֆերէնցիայի վճիռների իրագործութիւնը:

Անդրէաս Արծրունի

«ՄՇԱԿԻ» ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵՆԻՑ

ՓԱՐԻԶ, 21 յուլիսի: Ընդհանուր խորհրդների անդամներ ընտրվեցան 357 հանրապետականներ և 124 պահպանողականներ: Վերաքուէարկվելու մնում են 26 անդամ: Հանրապետականները ձեռք բերին 75 նոր նըստարաններ:

ՓԱՐԻԶ, 22 յուլիսի: Ընտրված են ընդհանուր խորհրդականներ 704 հոգի հանրապետականներից և 283 պահպանողականներից: Հանրապետականներ ձեռք բերին նոր 184 նստարաններ:

ԲՕՄԲԷՑ, 21 յուլիսի: Հեռագրական հաղորդակցութիւնը Կաբուլի հետ կտրված է, թելերը փչացած են Պէյվարի և Լատոբանդի մէջ:

Խմբագիր—Հրատարակող ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ